

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Дус-Дагская средняя общеобразовательная школа Овиюрского кожууна»

Согласовано

зам. директора по УВР

Седен-оол /Седен-оол С.В./

«31» августа 2023г.

«Утверждаю»

директор школы

Шарый-оол С.А.

«31» августа 2023г.

**РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

« Уелуску тургалар »

Срок реализации программы: 2023-2024 учебный год

Класс: 9

Направление: духовно-нравственное

Количество часов в неделю: _____

Всего за год: 34ч

Учитель: Седен-оол Светлана Очуж-ооловна

Должность: учитель русского языка и литературы

Квалификационная категория: высшая

«Тыва чоннун улусчу ужурлары» деп 9 класска эртер тускай курстун
ажылчын программазы

9 класс

Тайылбыр бижик

9-ку класстың өөреникчилеринге таарыштыр тургускан «Улусчу ужурлар» деп тускай курстун ажилчын программазын ортумак (долу) өөредилгеге хамаарыштыр РФ-тин ФГӨС-түн негелделеринге, сорулгаларынга даянып, этнограф, төөгү эртемнеринин доктору М.Б.Кенин — Лопсанның «Тыва чоннун бурунгу ужурлары» (1994) болгаш «Тыва чаңчыл(2000) деп номнарынга даянып тургускан. Нинтилелде дыка хөй биче буурай чоннарның национал онзагай шынарлары эстип, чоннун амыдырал- чуртталгазының культурлуг сүзүктери чаңгыс аайланып улусчу чаагай чаңчылдарың амыдыралчы утказы чидип бар чыдар.

Кижиниң хевирлеттинеринге база бодунун чонунун ужур- чаңчылдарын быжыглаарынга бир чугула чүүл болуп келген.

Төрүттүнгеш, кижини болуп боттанып келгени черинин ужур-чаңчылдарын, езулалдарын культуразын билири, ону сагыыры-менталдыг медресел болур. Улусчу чаагай чаңчылдарга, сүзүктерге бүгү талазы-биле уругларны хевирлеп өөредиринге кичээлден дашкаар тускай курс эртеми улуг ужур-дузуалыг, ону сагып, хүндүлөп өөрениринге, ынак болурунга өөредир. Ол бүгүден уруглар эстетиктиг таалалды ап, чончу чаагай сүзүктерни, сагыш-сеткилдин онзагай ханы чажыттарын билип алыр аргалыг апаар.

Ук программаның **сорулгалары** болза:

- 1.Өөреникчини төрөөн чонунун депшилгелиг ужурлары-биле, чончу билиглери-хоруглары, езулалдары болгаш чаңчылдарны билир, сагыыр, нептередир кылдыр өөредир.
2. Чалыы кижини чөптүг сеткилге, арын-нүүрлүг, топтуг-томааныг, хүндүлээчел шынарларга кижизидер.
3. Өөреникчилерни ал бодунга, өг-бүлезинге, төрелдеринге, эш-өөрүнге, төрөөн черинге, Ада-чуртунга сагыш-сеткили-биле чоок болурун, ол дээш сагыш човаар карак кызыл ажилдаар, дузааргак чорукка өөредир.
4. Сагыш-сеткилдин болгаш даштыкы аажы-чанның ужурларын (этикет) өг-бүлезинге, өске аалдарга, кудумчуга- өске-даа хөй ниити черлеринге албан сагыыр кылдыр чаңчыктырар.
5. Чугаа-домактын, хеп-сыннын, аыш-чемнин ужурларын, чаңчылдарын ыяк сагыырын чедип аар.

«Улусчу ужурлар» деп 9 класска кичээлден дашкаар тускай курстун өөредир сорулгалары;

Өөредиглиг

- уругларга бодунуң чонунуң чончу билиглерин, национал культуразының дугайында билиглерни янзы-бүрү материалдар тып, ажыглап өөредир;
- үнелел бижип, аас болгаш бижимел ажылдар кылып, словарьлар ажыглаарыңга өөредир;

Сайзырадыр

- уругларның амыдыралчы бот-тускайлаң медреселдиг көрүжүн хевирлээр, чогаадыкчы арга-шинээн сайзырадыр;

Кижизидилгелиг

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай эптиг чорукка, ажылгыр кежээ биче-сеткилдиг, дузааргак чончу, кижизиг болурунга өөредип кижизидери;

Программада көрдүнгөн темаларны тус черниң амыдыралы, ажыл-агыйы, чаңчылдары- биле сырый холбаар. барык уттундурган чүүлдерге хамаарышкан болганда, бердинген материалдарга чогаадыкчы, шинчилекчи хамаарылгалыг болуру чугула.

Курсту өөрөнгөн соонда **билир ужурлуг чүүлдери**: чоннуң чаагай бедик национал культуразын, үнелиг езу-чаңчылдарын, дылын үнелеп билир, ону каяа-даа чорааш күүседип, сагып чоруур мөзү-бүдүшкө хевирлеттинер

Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери

Номнар, техниктиг херекселдер, чуруктар ортумак(долу) өөредилгениң сорулгаларын күүседиринге херектиг өөредилге-методиктиг комплекс. Практиктиг ажылдар кыдыраажы, дидактиктиг материалдар, этимологтуг словарь, орус-тыва словарь, тайылбырлыг словарь, аас чогаал словары болгаш оон-даа өске.

Өөредилгениң техниктиг херекселдери. Мультимедийлиг компьютер. Сканер лазерлиг, принтер, хоолга аппаратады, электроннуг номнар, азар, тургузар экран.

Слайдылар, аудиобижидилгелер, презентациялар. Өөредилге херекселдери.

Интернет четкизинде өөредилге адырыңга хамаарышкан сайтыларны ажыглаары. Электроннуг номнар. Электроннуг тайылбыр энциклопедиялыг литература.

Көргүзүг материалдары. Альбомнар, буклеттер, сюжеттиг чуруктар. Улелге материалдары.

Кичээлдернин эртер хевирлери

1. Темалыг делгелгелер
2. Презентациялыг
3. Янзы-бүрү материалдар чыыры
4. Музейге кичээлдер
5. Төленвилел кичээлдер
6. Кичээл ужуражылгалар
7. Төлевилел ажилдар
8. Аас журналы

9 класска «Улусчу ужурлар» деп кичээлден дашкаар курстун календарь-темалыг планы.

	Кичээлдин темалары	Теория шактары	Практика шактары
1.	Кирилде кичээл. Улусчу ужурлар дугайында ниити билиг.	1 шак	
2.	Бойдуска тыва улустун онзагай хамаарылгазы	1 шак	
3.	Хүн дугайында улусчу сүзүглелдер.	1 шак	
4.	Ай дугайында чончу билиглер.	1 шак	
5.	Сылдыстар дугайында тоолчургу чугаалар		1 шак
6.	Чеди Хаанда хуу сылдызы	1 шак	
7.	Улусчу экология дугайында билиглер		1 шак
8.	Чернин бодарааны. Черге йөрээлдер.	1 шак	
9.	Черге хамаарышкан улусчу ужурлар	1 шак	
10.	БЯш. БЯш делегейи. БЯш ужурлары.	1 шак	
11.	Бдыктыг бяштар. Тыва улустун ыяшка хамаарылгазы.	1 шак	
12.	Кичээл дыңнадыг.		1 шак
13.	Куштар дугайында. Бдык сүрлүг куштар. Дуруяалар-эжеш куштар.	1 шак	
14.	Чыл календары	1 шак	
15.	Чылдар дугайында тоолчургу чугаалар.		1 шак
16.	Төрээн черим даштары. Төрээн черинин даштарынга хүндүткел.	1 шак	
17.	Төөгү тураскаал, чурт-девискээр даштары. Оваа дажы.		1 шак
18.	Каасталга даштары. Төлге даштары. Ойнаар даштар. Чонар даш.	1 шак	
19.	Арт-сынга хамаарышкан ужурлар.	1 шак	

20.	Аас журналы		1 шак
21.	Таңды- Уула сыны. Дус-Даг сыны.	1 шак	
22.	Тайга-таңдыга хүндүткел.	1 шак	
23.	Кичээл экскурсия		1 шак
24.	Отка чүдүүрү.	1 шак	
25.	Аржаан ужурлары.	1 шак	
26.	Тыва кижинин сугга хамаарышкан ужурлары.	1 шак	
27.	Дагылга дугайында билиглер		1 шак
28.	Улусчу байырлалдар	1 шак	
29.	Шагаа езулалдары	1 шак	
30.	Аңчының чалбарыы.	1 шак	
31.	Кичээл викторина		1 шак
32.	Даглар дугайында амыдыралда	1 шак	
33.	Мээн тыва чуртум. Кичээл презентация.		1 шак
34.	«Улусчу ужурлар-амыдыралда» деп түңнел кичээл.		1 шак

Литература

1. М.Б.Кенин-Лопсан. Тыва чанчыл. Кызыл-2000ч.
2. Г.Н.Курбатский. Тувинские праздники. Кызыл. 1973ч.
3. Г.Д.Сундуй. Улусчу ужурлар. 2-3 класстарга, Кызыл. ТВНУ, 2003ч.
4. Г.Д.Сундуй. Улусчу ужурлар 3-4 класстарга, Кызыл. ТВНУ, 2004ч.